

Анета Димитрова (София, България)

СБОРНИК СТАТИИ ВЪРХУ ЕЗИКА И ИСТОРИЯТА НА ТЕКСТА НА СЛАВЯНСКИЯ АПОСТОЛ

Славянский Апостол. История текста и язык. Сост. Марина Бобрик (= Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe. Bd. 21). München–Berlin–Washington, D.C., Verlag Otto Sagner, 2013. 273 с.

В Института по славистика на Хумболтовия университет в Берлин на 8–9 декември 2011 г. е проведена кръгла маса на тема „Slawischer Apostolos: Bestandsaufnahme und Perspektiven“ (Славянският апостол: състояние на проучванията и перспективи). Статиите на участниците са събрани в том, организиран в три тематични раздела – „Ръкописната традиция на Апостола“, „Печатният Апостол“, „Материали за дискусия“ и „Справочни материали“.

Сборникът, посветен на паметта на известната палеославистка Зое Хауптова (1929–2012), започва с нейната статия „Към въпроса за отношението между служебния и допълнителния текст на Старославянския апостол“ (Къ въпросу о соотношении служебного и дополнительного текстов старославянского Апостола, с. 11–30). За жалост, авторката не успява да дочака излизането на сборника, но за публикация избира една своя ранна статия от 1971 г.¹, която е

редактирана и на места допълнена от Емилие Блахова. В нея се изследва лексиката на Апостола, като се търсят характерните черти на тези части от текста, които са допълнили първоначалния превод на краткия служебен Апостол до пълния му обем. Коректно се обръща внимание на редица уговорки, които придават относителен характер на получените резултати (пълният текст се използва по два различни допълващи се преписа, преписите са сравнително късни и т.н.). За коментар са избрани два типа лексикални особености в допълващите части на превода на Апостола, съпоставени спрямо текста на перикопите и на евангелския превод – архаизми (14 примера) и иновации (12 примера). В заключение авторката обобщава, че перикопите и допълнителните части на Апостола са дело на различни преводачи, но изтъква и факта, че част от разликите им се дължат на различен лексикален състав – краткият апракос обхваща почти изцяло Посланията, а в допълнителния текст се съдържат предимно апостолските Деяния.

В статията си „Количественият метод в текстологията (по материали от Съборните послания)“ (Количествен-

¹ На up t o v á, Z. K otázce vztahu perikopního a doplňkového textu staroslověnského apoštola. – In: Palaeoslovenica. Sborník oddělení srovnávací slovanské jazykovědy Ústavu jazyků a literatur ČSAV. Praha, 1971, 29–50.

ний метод в текстологии (на материалe Соборных посланий), с. 31–61) Р а л ф К л е м и н с ъ н представя един от възможните подходи към определянето на взаимоотношенията между ръкописите с помощта на статистическия метод. В основата му стои изчисляването на количеството съвпадения между преписите, чийто текст е разделен на сегменти и са обособени вариантни единици – метод, особено подходящ при отворена текстологическа традиция, каквато е тази на Апостола. Въпреки че не е възможно да се изгради класическа тема с помощта на „генетическия“ метод, все пак отношенията между преписите може да бъдат осмислени, ако се вземат предвид всички онези „дребни“ различия, които поотделно не са от никакво текстологическо значение и които може да бъдат обработени и систематизирани само от машина. Този подход откроява близостта, или по-точно разстоянието между ръкописите, без да определя родствените им отношения. В статията са дадени множество таблици, схеми и дендрограми, демонстриращи различни видове статистическо изчисляване и изобразяване на резултатите от сравнението на преписи (между 10 и 20 преписа в зависимост от изследвания текст) на Съборните послания от Апостола. Авторът подчертава, че предложеният метод е първа, но полезна стъпка за изследването на текстове със сложна традиция, но оценката на компютърно получените факти остава задача на изследвателя текстолог.

В обширната си статия „Синаксарни жития и агиографски данни в състава на Апостолите“ (Синаксарные жития и агиографические данные в составе Апостолов, с. 63–113) И с к р а Х р и с т о в а - Ш о м о в а се спира на агиографските сведения, намиращи се в календарните части на някои славянски преписи на Апостола. Част от тези све-

дения са много кратки, докато други са оформени като цели синаксарни жития, подобни на проложните. Сходни данни за светци са характерни и за Устава на Великата църква и в хода на изложението авторката показва, че повечето от синаксарните указания в голяма степен съвпадат с текстовете от издадените преписи на Устава на Великата църква. Използвани са седем ръкописа, съдържащи текста на Апостола, привлечени са и празнични минеи и изборни евангелия и приведените примери по реда им в календара са съпоставени с гръцкия текст от Устава на Великата църква. Те са коментирани и по отношение на своя състав, като особено внимание се обръща на наличието на редки и западни паметни, а освен спецификите на състава и съвпадащите формулировки са приведени и примери от лексиката. На базата на изложените данни и с препратка към допълнителна литература авторката обобщава, че в основата на всички ранни ръкописи с календари лежи архетип на месечния синаксар, преведен от светите братя Кирил и Методий по време на Моравската мисия, а вероятно първата славянска богослужбна книга, съставена от тях, е съдържала Апостол с Евангелие заедно с двата синаксара от Устава на Великата църква. Накрая са приложени изчерпателни таблици с целия славянски и гръцки материал по реда им в календара.

Статията на М а р ч е л о Г а р д з а н и т и „Посланията на ап. Павел между традицията на текста и екзегетическата преработка в литературата на Slavia Orthodoxa“ (Послания Павла между традицией текста и екзегетической переработкой в литературе Slavia Orthodoxa, с. 115–124) се занимава с цитатите от апостолските Послания в произведенията на славянските автори и с въпроса за тяхната роля както за историята на текста на Свещеното пи-

сание, така и за разбирането на самия текст, в който те функционират като „библейски ключ“. Авторът дава няколко примера за цитати от Посланията на ап. Павел в славянски оригинални съчинения, където измененията в цитирания откъс може да се обяснят не просто с цитиране по памет или преписваческа грешка, а с целенасочено трансформиране на цитата. Понякога библиейският текст се адаптира към историческата реалност и повода за написване на текста (например в „Слово за закона и благодатта“ на митрополит Иларион), другаде цитатът преработва не само към новозаветния контекст, а и към трактовката му у отците на църквата (в Пространното житие на Методий с паралел в словата на Григорий Богослов). В третия пример едно разночетене, базирано по-скоро на игра на думи, отколкото на грешка („Римъ“ – „миръ“), намира основание в някои новозаветни тълкувания и придобива нов смисъл в унисон с целите на славянския автор (в „Послание на стареца Филотей до Мисюр-Мунехин“).

Гергана Николова разглежда библиейските цитати в най-ранния старохърватски превод на Устава на св. Бенедикт (около XII–XIII в. по препис от XIV в. в хърватско-глаголически ръкопис) в статията „Апостолските цитати в старохърватския глаголически ръкопис на Бенедиктински устав от остров Пашман“ (с. 125–164). Библиейските цитати са групирани като точни, приблизителни, неточни (различни) и реминисценции, при което подробно са представени и различните нива на влияние между латинския, гръцкия и архаичния старобългарски новозаветен текст и на латинския и старохърватския Бенедиктински устав. Като се съсредоточава върху апостолските цитати, авторката изследва отношенията им в няколко посоки: зависимост на старохър-

ватския пашмански ръкопис на Регулата на св. Бенедикт от латинския оригинал на *Regula Benedicti*; степен на точност на латинския Устав спрямо Вулгата; степен на точност на старохърватския текст спрямо Кирило-Методиевия превод на Апостола, съответно спрямо гръцкия апостолски текст. След изчерпателен езиков коментар на всяка от обособените групи цитати е изведено заключението, че в цитирането на Апостола отклоненията от архаичния превод са много повече, отколкото при евангелските и псалтирните цитати. Причините за това се търсят както в особеностите на самия латиноезичен Устав, отклоняващ се често от Вулгата, така и в склонността на старохърватския текст да прибегва до иновации и свободен превод, съобразен с контекста. Статията е придружена от няколко таблици с илюстративен материал.

В изследването на Щ е ф а н П и л а т „Правописни, фонетични и морфологични особености на Скопския апостол, църковнославянски паметник от 1313 година“ (Орфографическите, фонетическите и морфологическите особености Скопльскогo Апостола, църковнославянскогo паметника 1313 гoда, с. 165–181) са описани първите 26 листа от Скопския апостол, съдържащи Деяния на апостолите. Авторът отбелязва, че ръкописът, съхраняван в манастира „Св. Пантелеймон“ на Атон под № 4, е създаден след 1313 г. в Скопие и принадлежи към архаичната редакция на Апостола с редица наслоени грешки и иновации, без следи от преславската редакция. По-долу следва правописно, фонетично и морфологично описание на паметника, като са приведени някои паралели с други подобни ръкописи и се прави опит да се определи диалектната им принадлежност. Сред особеностите са едноеров и едноюсов правопис (само с малък ер и с голяма но-

совка, чието изписване се доближава до ѱ), етимологическа позиция на ятовата гласна, честа замяна между *ы* и *и*, липса на епентетично *л* пред *н* и *ь*, взаимно влияние между *о*- и *и*- и между *jo*- и *i*-основи, както и други следи от прегрупирването на склонението и прехода към аналитизъм, колебания във формите за аорист и имперфект, несклонени форми на деятелните причастия и други. Авторът заключава, че Скопският апостол е типичен представител за епохата, съдържащ характеристики на югозападните („българско-македонски“) говори с някои влияния от сръбския правопис от началото на XIV в.

На първопечатния Апостол на полоцкия хуманист и издател Франциск Скорина е посветена статията на Александър Наумов „Апостолът на Франциск Скорина и неговата съдба“ (Апостол Франциска Скорины и его судьбы, с. 185–194). Изданието на Апостола (Вилнюс, 1525 г.) е част от по-голям издателски проект на Скорина, останал недовършен. То е базирано на четвъртата (атонската) редакция на славянския превод и А. Наумов подчертава, че за разлика от по-ранните издания на Скорина на старозаветни книги тук издателят не се е опирал на т.нар. Чешка Библия от 1506 г., за което свидетелстват различията в структурата на книгата и в текста на предисловията. Изданието е било предназначено за общо запознаване на широката публика със Славянския апостол, но и за употреба в православно богослужение. Съдържа няколко глоси от издателя, богослужбни указания, месецослов и справочен апарат, които са описани и коментирани в хода на статията. От изданието на Апостола на Франциск Скорина са запазени десет екземпляра (в два варианта – със и без червенословни богослужбни указания), а освен тях има и десет ръкописни преписа, направени от първопечатния текст.

В раздела „Материали за дискусия“ е представена статията на Анастол и Алексей в „Съображения за критическо издание на Славянския апостол“ (Соображения о критическом издании славянского Апостола, с. 197–206). След кратък обзор на въпроса за редакциите на Апостола и отношенията му с историята на евангелския текст Алексеев поставя акцент върху едно от разклоненията на текстовата традиция в ранния период от съществуването на текста на Апостола. От архаичния етап, представен от малко и непълни свидетелства, преславската редакция е проучена сравнително добре, но повече внимание според автора заслужават редица особености, които не са достатъчно коментирани и затрудняват реконструирането на архетипа на Славянския апостол. Част от тях са присъщи на група сръбски ръкописи от архаичната редакция и говорят за допълнителна редакторска намеса. Дадени са примери за избягване на калкирането и отклоняване от гръцки, но и за обратното явление – предпочитане на по-близки до гръцки съответствия, освен тях са приведени някои редки лексеми и употреби, замяна на възвратните форми със страдателни, както и последователна замяна на лексика, свързана с мореплаването. Алексеев изказва предпазливо предположение за времето, мястото и причините за възникването на тази разновидност на текста. В заключение той изтъква необходимостта от критическо издание на Апостола, в чиято основа да се постави не конкретен ръкопис, а реконструиран архетип подобно на изданията на гръцкия Нов завет.

Томът завършва с „Анотирана библиография на работите върху Славянския апостол“ (Аннотированная библиография работ по славянскому Апостолу, с. 209–273), изготвена от съставителката на сборника Марина Бобрик.

Към библиографията има кратко въведение, описващо принципите на съставяне на списъка с литература върху Славянския апостол. Самата библиография обхваща 356 единици – статии, монографии и издания, излезли в периода от 1848 до 2013 г., както и препратки към рецензиите за тях, без да се включват описанията на отделни ръкописи в каталози и описи на ръкописни сбирки. Към повечето заглавия има кратка анотация за съдържанието, която е много полезна особено там, където заглавието не е достатъчно информативно. Както

подчертава съставителката, списъкът е отворен за допълнения и може да послужи в бъдеще като библиографска част при съставянето на списък с преписите на Апостола.

Представеният сборник е в тясна връзка с други изследователски проекти в тази област, каквато е работата върху тълковния Апостол в юнския том на Макариевите чети-минеи, а събраните в него статии допълват богатата литература върху ръкописната и печатната традиция на Славянския апостол.

*Анета Димитрова,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*